

SISTEMUL LEGISLATIV AL TRANSILVANEI REFLECTAT ÎN ARTICOLELE DE LEGE ALE DIETEI DIN 1790-1791 (II)

Gelu Fodor

Considerații preliminare

Demersul nostru vizează să elucideze, evoluția *constituției* și constituționalismului ardelean, prin prisma prevederilor dietale ale anului 1790-1791. Pentru a putea realiza acest deziderat, ne propunem să urmărim toate acele aspecte care au contribuit decisiv la încheierea realităților constituționale din Principat, urmărind rolul instituțional și legislativ al instituției Dietei ca for reprezentativ al nobilimii în relația sa cu suveranul.

Având în vedere amploarea prezentului studiu, la sugestia editorului acesta va fi structurat în două secțiuni și publicat în două etape în paginile revistei. Prima secțiune a vizat aspectele administrative și juridice dezbătute și votate, respectiv relația dintre Curtea vieneză și Dieta Transilvaniei. Cea de-a doua secțiune a acestei lucrări va aborda aspectele urbariale, religioase și instituționale, alături de alte reglementări neincluse într-o categorie specifică și bine delimitată.

Problemele dezbătute în cadrul următorului articol s-au bucurat de o importanță sporită în istoriografia românească, fiindu-i dedicate mai multe studii de specialitate de-a lungul timpului. El face referire la una dintre cele mai spinoase probleme aflate pe ordinea de zi a autorităților vieneze încă de la cucerirea provinciei, la sfârșitul secolului al XVII-lea cu prelungire în cel următor. Chestiunea țărănească și mai cu seamă cea privitoare la iobagi a cunoscut mai multe tentative de reglementare, debutând cu articolele Dietei din 1714, *Certa Puncta* emisă de Maria Tereza și sfârșind cu patentă de desființare a iobăgiei emisă de Iosif al II-lea în urma răscoalei țărănești a lui Horea, Cloșca și Crișan, din 1785.

Unul dintre domeniile în care autoritatea legislativă a forului reprezentativ al stărilor din Principatul Ardelean s-a menținut cel mai bine este cel al relațiilor senioriale. Considerată a fi ultima redută a atotputerniciei nobiliare, regimul habsburgic va duce *lupte* grele pentru ameliorarea situației țăranilor dependenți pe de o parte, din rațiuni care țin de umanitate dar mai ales cu scopul de a le spori acestora capacitatea de plată. Primele încercări de reglementare a problemei țărănești au avut loc în timpul domniei împăratului Carol al VI-lea care a încercat în mai multe rânduri să limiteze obligațiile iobăgești prin întocmirea unor urbarii. Problema fundamentală cu care se confrunta monarhul, era autoritatea Dietei, orice inovație în domeniu trebuind să treacă prin filtrul vigilent al acesteia.

Chestiunea este așezată pe ordinea de zi a Congregației Generale de la Sebeș din 6 ianuarie 1714, care prin articolul 24, hotărăște uniformizarea obligațiilor iobăgești în tot Principatul. Conform prevederii, iobagii urmau să presteze, fie patru zile de muncă cu brațele, fie 3 zile cu vitele, decizia rămânând la latitudinea seniorului¹. Insuficient conturată și cu lacune în ceea ce privește aspectele procedurale, dezbaterile a continuat și la Dieta din anul următor. Soluția identificată în planul protecției juridice a iobagului, a plasat protecția acestuia în sarcina oficialilor comitatensți, împuterniciți să acționeze împotriva abuzurilor comise de stăpâni². Articolul este cel puțin bizar, având în vedere că administrația comitatensă era exclusiv alcătuită din nobilii proprietari de pământ, care aveau posibilitatea de a-și instrumenta propriul proces. Pe de altă parte, imposibilitatea juridică a puterii centrale de a interveni legal și de a forța adoptarea unei rezoluții echitabile cauzei, a lăsat chestiunea în suspensie pentru încă cincizeci de ani.

Problema țăranimii a rămas însă în atenția statului, care s-a străduit să identifice soluții juridice care să ocolească tranșarea situației în Dietă. Cum în

¹L. Gál., *Az erdélyi diaeták végzéseinek nyomdokái és a compilata constitutio után költ articulusok kivonatja*, Cluj, 1838, vol. 2, p. 208.

²David Prodan, *Problema Iobăgiei în Transilvania 1700-1848*, București, 1989, p. 15.

Transilvania nobilimea nu era impozitată și nici nu se prevedea schimbarea acestei situații, atenția Curții s-a îndreptat către țăranii, a căror posibilități de plată puteau fi sporite prin ușurarea sarcinilor domeniiale. Cum implicarea directă în treburile interne ale Principatului, ar fi provocat o opoziție generală din partea Stărilor întrunite în Dietă, depășirea situației *constituționale* trebuia făcută cu mult tact și abilitate politică, prin promovarea unor reforme structurale care să ocolească privirea vigilentă a *națiunilor*³. Baricadată în jurul legilor care garantau autonomia deplină în raport cu autoritatea centrală, Dieta nu tolera nicio imixtiune legislativă externă în acest domeniu, considerate a fi un atentat la însăși privilegiile sale⁴.

Acutizarea problemei în deceniile următoare au convins-o pe împărăteasa Maria Tereza că trebuie să intervină în sprijinul supușilor ei, a căror situație ajunsese la limita suportabilității⁵. Profitând de dispariția Dietei din peisajul constituțional al Principatului, suverana se hotărăște să rezolve problema prin intermediul unei patente imperiale. Emisă în data de 12 Noiembrie 1769, reglementarea este cunoscută sub numele de *Certa Puncta*. Legea încerca să reglementeze raporturile dintre iobagi și stăpânii lor, prin fixarea robotei la 2 zile de muncă cu brațele și o zi cu carul cu boi pe săptămână. Deși s-a încercat implementarea ei prin toate mijloacele posibile, instrucțiunea a rămas în mare parte fără efect, nobilimea depunând eforturi considerabile pentru a o eluda⁶. Subiectul rămânea deschis unor viitoare soluții.

Actul care a stat la baza rezoluției dietale din 1790-1791 a fost patenta de desființare a iobăgiei emisă de împăratul Iosif al II-lea în 1785. În contextul desfășurării răscoalei țăărănești a lui Horea, Cloșca și Crișan, Curtea a devenit tot mai

³*Ibidem*, p. 24.

⁴*Ibidem*, p. 25.

⁵*Ibidem*, pp. 41-48.

⁶Ileana Bozac, Teodor Pavel, *Călătoria împăratului Iosif al II-lea în Transilvania la 1773*, Cluj-Napoca, 2006, p. 24.

convinsă de necesitatea rezolvării definitive a problemei sociale a iobagilor⁷. Situația gravă în care se găsea țărănimea din Transilvania, l-a determinat pe împărat să urgenteze adoptarea unei rezoluții care să rezolve în mod decisiv problema acesteia. De altfel proiectele de reformare ale palierului social au fost promovate de acesta încă de la prima sa vizită Transilvania din 1773. Iosif dorea ca problema să fie rezolvată sub aspectul unei repartiții mai echitabile a taxelor, a reglementării sarcinilor, a îmbunătățirii raporturilor juridice dintre cei doi factori implicați în proces⁸. Patenta prin care se desființa dependența personală a țăranilor iobagi a fost emisă la 22 august 1785⁹, provocând un puternic ecou atât în lumea țărănească cât și în rândurile elitei nobiliare din Transilvania¹⁰. Moartea împăratului intervenită în 20 februarie 1790, a redeschis chestiunea țărănească iar articolele Dietei din 1790-1791 au încercat să-i dea o formă finală.

Articolul de lege structurat în nu mai puțin de unsprezece puncte, stabilește în detaliu procedura prin care iobagul (numit de acum înainte colon)¹¹ își poate obține dreptul de liberă strămutare¹². Conform primei prevederi, libera migrație a colonului poate avea loc doar în jurul zilei Sfântului Gheorghe, dar acesta trebuie să-și dezvăluie intenția de a pleca încă din anul anterior în preajma sărbătorii Sfântului

⁷Nicolae Edroiu, *Răscoala lui Horea (1784-1785)*, în *Academia Română, Istoria Românilor*, vol VI. *Românii între Europa Clasică și Europa Luminilor (1711-1821)*, Paul Cernovodeanu și Nicolae Edroiu, coord, București, 2002. p. 565.

⁸David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1967. p. 254.

⁹Edroiu, *Răscoala lui Horea*, op. cit., p. 565.

¹⁰Textul patentei de desființare a șerbiei emis de împăratul Iosif al II-lea la 22 august 1785 se găsește la David Prodan, *Problema Iobăgiei în Transilvania 1700-1848*, București, 1989, p. 386-388.

¹¹*Deși constrângerea și legarea eternă a colonilor se bazează pe legi, pentru ca domniile de pământ să își dovedească tot mai mult disponibilitatea la adresa acestora, la propunerea îndurătoare a sfintei sale maiestăți, prin puterea prezentului articol, corpurile și ordinele declară, prin acordul milos al maiestății sale și prin propria voință și decizie liberă, că denumirea de iobagi împreună cu constrângerea și dependența personală eternă aferentă este înlăturată; iar pentru a preveni acele poveri care ar proveni din mișcările nelimitate și dezordonate în detrimentul trezoreriilor comune și domniilor de pământ*[trad. n.]. Articolul XXVI al Dietei din 1791, pp. 520-522, în *Corpus Juris Hungarici, Magyar törvénytár, 1540-1848 évi Erdélyi törvények*, ed. Kolosváry S., Óváry K., Budapest, 1900.

¹²David Prodan efectuează o largă și pertinentă analiză a acestui articol de lege, în Prodan, *Problema Iobăgiei*, op. cit., pp. 226-230

Mihail și să efectueze semănătura de toamnă, restituindu-se însă semințele și cheltuielile aferente¹³. Apoi, pentru a putea migra, era condiționat atât de găsirea unui alt colon, la fel de adecvat pentru îndeplinirea serviciilor, cât și să completeze o cerere de eliberare în care să precizeze locul în care dorea să se mute.

Paragraful trei condiționează plecarea, de plata tuturor creanțelor bănești, animaliere sau în bovine, față de domnul de pământ. O altă posibilitate de a pleca este acordată prin prevederile punctului patru, taților de familie, dacă numărul acestora crește atât de mult încât casa devine încăpătoare. Eventualele neînțelegeri ivite între colonul care dorește să plece și domnul de pământ se rezolvau la instanțele locale statuează paragraful cinci, în timp ce următorul interzice mutarea pe un alt domeniu pentru colonii care nu posedau scrisoarea de eliberare, sancțiunea fiind de două sute de florini. Pentru casa colonului mutat, domnul de pământ trebuia să plătească acestuia echivalentul valorii estimate legal a clădirii. De asemenea pentru defrișările efectuate cu consimțământul domnului de pământ trebuia acordată o despăgubire bănească, dacă nu a trecut un interval de șapte ani.

Punctul nouă se referă la țișanii care au plecat fără știrea stăpânilor, și care trebuie înapoiți acestora prin grija oficialilor comitatelor, scaunelor și districtelor în timp ce următorul prevede amendă de două sute de florini pentru cei care ar primi servitorii fugiți ai altora. Ultimul punct instituie restricții pentru domnii de pământ, aceștia neputând primi colonii veniți din altă parte decât în perioada sărbătorii Sfântului Gheorghe¹⁴.

¹³*În primul rând: libera migrație poate avea loc doar în jurul zilei Sfântului Gheorghe; colonul care plănuiește să se mute, trebuie să dezvăluie această intenție a sa în jurul zilei Sfântului Mihai în anul precedent mutării și să efectueze semănatul de toamnă restituindu-i-se semințele și cheltuielile aferente; dacă ar omite acest lucru, atunci ar avea obligația de a restitui daunele suferite atât fondului contribuțional cât și stăpânului de pământ [trad. n.]. CJH, op. cit., Articolul XXVI al Dietei din 1790-1791, p.*

¹⁴Textul complet al articolului XXVI se află la, Fodor Romulus Gelu, *Sistemul legislativ al Transilvaniei în secolul al XVIII-lea*, teză de doctorat nepublicată, Cluj-Napoca, 2015.

Deși juridic integrat în codul legislativ al Transilvaniei, condițiile articolului XXVI erau practic imposibil de aplicat. Textul unor paragrafe sunt de-a dreptul hilare și probabil că au fost întocmite tocmai ca să blocheze migrația colonilor. Cu toate acestea, acceptarea de către Stările Transilvaniei a principiului impus de patenta imperială din august 1785, a reprezentat un pas înainte, lăsând deschisă posibilitatea unor viitoare reglementări cu caracter social. Stăruința dovedită de noul împărat Leopold al II-lea în problema reglementării situației juridice a colonilor a continuat politica predecesorilor săi, dovedind încă o dată, dacă mai era nevoie, importanța subiectului. Conștient însă de sensibilitatea subiectului și de atitudinea Stărilor față de acesta, strategia aleasă de Leopold a fost cea a dialogului, asociindu-și Dieta în dezbateră proiectului. Pe de altă parte, poziția conservatoare pe care s-a situat Dieta era lesne de intuit încă de la înaintarea propunerii regale, rezultatele finale confirmând această tendință. Cu toate acestea, acceptarea propunerii regale și transformarea inițiativei respective în lege, a dus la statornicirea unui *modus vivendi* între cei doi factori constituționali.

Articolul douăzeci și șapte a răspuns propunerii împăratului, care dorea întocmirea unui *urbariu*, printr-o amânare, urmând să rezolve problema prin încredințarea acesteia unei deputații. Aceasta urma să pregătească și să prezinte la următoarea Dietă, un regulament de organizare a arendelor și a dimensiunilor prestațiilor și a serviciilor colonilor¹⁵. Pentru moment se păstrau prevederile incluse

¹⁵*Ca răspuns la acea propunere a sfintei sale maiestăți, conform căreia prin acordul ordinelor trebuie stabilit un anumit urbariu definitiv și conform căreia pedepsele corporale arbitrare trebuie înlăturate, s-a desemnat în acest scop o comisie separată, însărcinată cu pregătirea și prezentarea la următoarea Dietă a unui regulament de organizare a arendelor și dimensiunilor prestațiilor și serviciilor colonilor; s-a decis totodată, că în ceea ce privește dimensiunea prestațiilor și serviciilor colonilor, se păstrează practica existentă în sensul punctelor reglementare din anul 1769, iar în ceea ce privește în special plata decimei, se păstrează dispoziția articolului 2 al titlului 5 din partea III a Constituțiilor Aprobate. Apoi se decide, că nu se pot aplica sancțiuni arbitrare de nici un fel asupra colonilor, ci toate sancțiunile trebuie determinate fie prin sentința scaunului dominal, fie în sensul punctelor de reglementare din anul 1769 dacă este vorba de o abatere urbarială, după ascultarea prealabilă a colonului, părțile menținându-și dreptul de a recura la Guvernul Regal [trad. n.] CJH, op., cit., p. 524.*

în *Certa Puncta*, iar în ceea ce privește plata decimei, se păstra dispoziția articolului 2, din Titlul al cincilea a Părții a Treia a Constituțiilor Aprobate¹⁶. Totodată se stabilea că asupra colonului nu se pot aplica sancțiuni arbitrare, jurisdicția asupra acestuia fiind exercitată fie de scaunul dominal, fie în sensul punctelor de reglementare din anul 1769 dacă era vorba despre o abatere urbarială.

Articolul douăzeci și opt comută amenzile în bani ale colonilor în pedepse corporale, conform unui proiect din 1741, justificat prin dorința de a evita ruinarea țărănimii. Regula se aplica atât infraționilor cât și pentru încălcarea dispozițiilor administrației publice. Pedepsele includeau pe lângă corecțiile corporale, detenția, flămânzirea cu pâine și apă, ținându-se cont însă, de considerente privind vârsta, genul, starea imprecinaților, gravitatea crimei. Nu se includeau în cuprinsul articolului pricinile civile ale persoanelor private¹⁷.

Articolul treizeci, *De conservatione sylvarum*, reglementează situația devastării pădurilor neîmpărțite între posesori, prin încredințarea lor unor proprietari sau comunităților de facto. Ultima parte a articolului încredințează proprietatea exclusivă asupra pădurilor, domnilor de pământ, interzicând țăranilor defrișarea sau smulgerea copacilor din rădăcini sub sancțiunea legilor¹⁸.

¹⁶Potrivit Constituțiilor Aprobate, dijma sau decima se lua pretutindeni la fel după cum urmează: a zecea parte din vin, din grâu și din alte leguminoase; din porci, din oi și din stupi. Alexandru Herlea, Valeriu Șotropa, Romul Pop, Iuliu Nasta, Ioan Floca, (ed) *Constituțiile Aprobate ale Transilvaniei (1653)*, Cluj – Napoca, 1997, III 5 [2], p. 107.

¹⁷Pentru a împiedica ruinarea țărănimii prin amenzi în bani, ordinele stabilesc hotărârea, votată și înaintată curții maiestății în anul 1741, că atât în comitate, scaune secuiești și districtele maghiare, cât și în cadrul națiunii săsești și în alte orașe și târguri, amenzile în bani ce pot fi impuse țărănimii prin decizia legilor în vigoare fie pentru delictele criminale, fie pentru încălcarea dispozițiilor administrării publice, trebuie schimbate cu pedepse corporale, care includ de asemenea și detenția și flămânzirea cu pâine și apă, aceste pedepse aplicându-se ținând cont de vârsta, genul, starea culpabililor, de gravitatea crimei, precum și de persoana vinovaților, iar în aceste cazuri menționate nu se permite răsplata cu bani; nu se includ aici comunitățile, restituirea daunelor și cheltuielilor și nici alte sancțiuni aplicate legal în cauzele civile ale proprietarilor [trad. n.], CJH. Op. cit, Articolul XXVIII al Dietei din 1790-1791, p. 526.

¹⁸*Ibidem*.

Folosirea exclusivă a limbii maghiare în chestiunile publice din interiorul Transilvaniei este statuată la articolul treizeci și unu. Se păstrează utilizarea limbii latine în publicațiile Curții, cele Camerale, procesele verbale ale Guvernului, în corespondențele cu comandamentul militar suprem și corespondența externă a Principatului¹⁹. Această prevedere vine ca răspuns la ordonanța lui Iosif al II-lea, din 11 mai 1784 prin care a impus germana ca limbă oficială de stat²⁰.

Problemele cuprinse între articolele treizeci și doi și patruzeci, se referă la refacerea vechilor jurisdicții ale instanțelor de judecată din Transilvania precum și a regulilor de procedură. Încă din primul paragraf aflăm că tribunalele celor trei națiuni ale Marelui Principat al Transilvaniei, superioare și inferioare vor reveni la forma lor veche, legală și conformă cu Diploma Leopoldină²¹.

Conform Diplomei, legiuirile care alcătuiau sistemul constituțional al Transilvaniei erau: *Tripartitul lui Werböczy*, *Constituțiile Aprobate* și *Constituțiile Compilate*, *Constituțiile* și dreptul municipal al sașilor la care se adăugau și normele consuetudinare specifice fiecărei națiuni în parte. Pe baza legislației cuprinse în aceste *coduri* și a obiceiului consacrat prin uz îndelungat, se realiza actul de justiție în Principatul Transilvaniei. Instituțiile însărcinate cu împărțirea dreptății erau multiple, majoritatea combinând atribuțiunile politice și administrative cu cele judiciare (Dieta, Guvernul, Congregațiile Comitatense, Scăunale și Districtuale ș.a.m.d), neaplicându-se principiul separației puterilor în stat.

Organizarea justiției în Transilvania a urmat îndeaproape structura instituțională a administrației, iar la nivelul forurilor locale competențele funcționarilor cumulau sarcini administrative, politice și juridice ²². Gradele de

¹⁹*Ibidem*, p. 528.

²⁰Prodan, *Supplex Libellus*, *op. cit.*, p. 251.

²¹CJH. *op. cit.*, Articolul XXVIII al Dietei din 1790-1791, p.528.

²²Avram Andea, *Instituțiile centrale ale Transilvaniei în epoca reformismului iosefin*, în: *Studii de istorie medievală și premodernă. Omagiu profesorului Nicolae Edroiu, membru corespondent al Academiei Române*, Avram Andea, editor, Cluj-Napoca, 2003, p. 392.

jurisdicție de la nivelul comitatului, plecând de jos în sus erau: forurile sătești (*forumpedaneum*), domeniile (*forumdominale*), Scaunul Parțial de Judecată (*Sedes Judiciaria Partialis*), Scaunul General de Judecată al comitatului (*Sedria Generalis*)²³. Instanța la care se puteau apela deciziile Scaunului General de Judecată era Tabla Regală iar autoritatea supremă în materie judecătorească revenea împăratului. Acesta putea judeca cauzele mai importante și avea dreptul de a grațierea²⁴.

În ceea ce privește structura Scaunului General de Judecată al comitatului, acesta era prezidat de comite iar în absența acestuia de vicecomite. Din alcătuirea completului de judecată mai făceau parte cei doi juzi supremi ai nobililor în calitate de judecători și aproximativ doisprezece jurați asesori²⁵. Funcțiile acestora, cu excepția comitelui suprem, erau electivă, fiind numiți în funcție prin votul nobililor participanți la congregația generală a comitatului. Interesele diferitelor facțiuni nobiliare pentru alegerea unora sau altora denotă o anumită lipsă de independență în judecarea cauzelor²⁶.

Funcționarea greoaie a aparatului juridic tradițional, subdimensionat și confruntat cu subiectivitatea și arbitrariul celor care împărțeau dreptatea, dublat de dorința de a despărți administrația de justiție, a determinat Curtea de la Viena să caute soluții pentru reformarea compartimentului juridic.

Un succes parțial al Vienei s-a consumat odată cu înființarea *Tablelor Continue* în 1763. Prin crearea acestora, Curtea urmărea pe de o parte reformarea justiției, prin așezarea acesteia pe baze moderne dar mai ales limitarea autonomiei comitatelor și scaunelor prin reducerea influenței marii nobilimi. Despărțirea administrației de justiție prin sus-numita reformă a ordonat și eficientizat activitatea oficialilor comitatensi, degrevându-i de aspectele politice și birocratice și deschizând

²³*Ibidem*, p. 393.

²⁴A se vedea articolul doi al Dietei din 1753-1755.

²⁵Aprobate Constitutiones, *op. cit.*, IV 16 [1].

²⁶Andea, Instituțiile Centrale, *op. cit.*, , p. 392.

calea profesionalizării. În ceea ce privește componența Tablei, aceasta era diferită de cea a fostelor scaune de judecată în care asesorii erau în număr variabil, cu atribuții ce priveau în special încasarea amenzilor. În noua organizare, asesorii ordinari erau în număr de 12, stabili, erau salariați și în cazul în care se întâmpla să absenteze, erau supliți de 12 asesori supranumerari zilieri care participau în locul lor la judecată²⁷. Permanentizarea oficialilor și mai târziu numirea lor directă privează adunarea comitatensă de atributul cel mai important: controlul asupra personalului Tablei.

Modificările de structură aduse prin înființarea *Tablei Continue* de Judecată nu au atins însă esența sistemului juridic reprezentat pe mai departe de vechea legislație. Lipsa unui aparat administrativ suficient de numeros aflat la dispoziția Vienei, prin care aceasta să încerce destructurarea complicatului sistem constituțional transilvănean, a facilitat perpetuarea acesteia pe mai departe. Înfășurată și consolidată de o pleiadă de norme și obiceiuri locale, a continuat să se aplice cu o vigoare cel puțin la fel de mare ca în perioada precedentă.

Articolele de lege ale Dietei din 1790-1791 tratează tocmai aceste aspecte modificate de administrația Habsburgică pe parcursul secolului al XVIII-lea. Printre ele, articolul treizeci și trei vorbește despre condițiile de selectare a juraților asesori și canceliștilor în structurile tribunalelor inferioare. Potrivit legii, aceștia trebuie să dețină o bună cunoaștere atât a legilor patriei cât și a procedurii de judecată. Pentru a îndeplini criteriile de mai sus, aspiranții la aceste funcții trebuie să prezinte un atestat prin care să dovedească că a lucrat într-o cancelarie sau a participat la stagiatură în Transilvania sau Ungaria. De asemenea, viitorul candidat trebuie să demonstreze că are experiență în ceea ce privește tema proceselor judecătorești sau a vizitat constant congregațiile generale, pentru a deveni jurat asesor autorizat. Aspirantului la corpul canceliștilor i se cer să dovedească în mod credibil că a

²⁷Livia Someșălean, *Tabla Continuă*, în "Revista Arhivelor", 1, nr. 1-2, Cluj-Napoca, 1995, p. 24.

frecventat școala cu rezultate bune, că are moravuri bune care îl fac demn să slujească principele și țara²⁸.

Importanța articolului analizat mai sus este dată de mai multe aspecte de fond. În primul rând pentru că instituie câteva criterii minime pe care candidații trebuie să le îndeplinească pentru a ocupa o funcție în aparatul juridic al administrației locale. Această prevedere reprezintă un veritabil progres față de perioada anterioară reformelor, când nominalizările nu aveau la baza criteriul competenței personale, ci mai degrabă cel al apartenenței la clasa privilegiată. Apoi, din punctul de vedere al pregătirii juridice se încearcă pe de o parte profesionalizarea candidaților prin acele stagii de pregătire la judecătorii din Transilvania sau Ungaria, iar pe de alta să păstreze neatinse legile patriei, păstrate pe mai departe ca fundament al sistemului juridic. Asaltul normativ la care provincia a fost supusă mai ales în deceniul iozefin necesita o abordare diferită asupra acestui tip de probleme.

Articolul treizeci și opt aduce în discuție chestiunea procedurilor penale, lăsată pe seama comisiei delegate cu întocmirea unui astfel de regulament, precum și o prevedere care se referă la interdicția mutilării membrilor. Paragraful stabilește că până la redactarea noilor reglementări se vor respecta legile și practica veche în ceea ce privește justiția penală, cu mențiunea că se interzice mutilarea membrilor, care l-ar priva pe condamnat de posibilitatea procurării celor necesare traiului zilnic. Sancțiunea introdusă și care o înlocuia pe cea veche, era ștampilarea spatelui infractorului prin ardere, pentru a fi observabil pentru judecători în cazul recidivei²⁹.

²⁸CJH, *op. cit.*, Articolul XXXIII al Dietei din 1790-1791, p. 528.

²⁹*Cu acordul sfintei sale maiestăți se decide, că până ce comisia delegată nu va pregăti regulamente specifice privitoare la cauzele penale și până ce aceste regulamente nu se stabilesc în întreaga țară, în examinarea și pedepsirea crimelor toate forurile juridice vor respecta legile țării și practica veche. Dar din moment ce este cert, că mutilarea practică până acum nu servește în nici un fel la ameliorarea vieții, ci dimpotrivă, tocmai privează posibilitatea de a procura necesitățile supraviețuirii, astfel se hotărăște prin vot comun interzicerea mutilării membrilor și în continuare se permite doar ștampilarea pielii spatelui criminalilor prin ardere, pentru ca acest lucru să fie observabil de către judecători în cazul în care crima se repetă, însă și acest lucru se poate face doar*

Următoarele zece articole au în centrul preocupărilor, aspecte legate de procedura de judecată, încercându-se elaborarea unui ghid pe care instanțele din Transilvania să-l poată utiliza în practică. Problemele pe care legea le invocă și încearcă să le rezolve, au în vedere soluționarea acelor cauze începute după data de 1 mai 1781, când Iosif al II-lea a introdus noile proceduri judecătorești pentru Transilvania, care deși abrogate prin rescriptul regal din data de 28 ianuarie 1790³⁰, continuau să producă efecte juridice. Pentru a nu crea o și mai mare confuzie între justițiabili, legea statua că, pe parcursul noilor regulamente judecătorești toate procedurile întocmite conform instrucțiunilor emise de Iosif al II-lea să rămână în vigoare și să fie acceptate în tribunale.

Pentru a putea înțelege aspectele legate de mecanismul juridic după care se desfășura procesul la instanța comitatensă, vom prezenta în cele ce urmează etapele principale ale acestuia.

Odată întocmite demersurile preliminare prin chemarea în judecată - *evocatio*³¹ respectiv - *insinuatio*³² și cu părțile aflate în sala de judecată, procesul propriu-zis era deschis - *levata*³³. Textul citațiilor era introdus între scriptele curții iar părțile și avocații lor trebuiau să jure că nu vor utiliza documente false sau că se

în cazul unor crime severe sau furturi repetate, atunci când nu mai există nicio speranță că viața și moravurile infractorului s-ar ameliora [trad. n.]. *Ibidem*, p. 530.

³⁰Rescriptul regal emis la 28 ianuarie 1790 a abrogat procedurile judecătorești introduse la 1 mai 1781. Astfel, pentru a evita acele chestiuni importante, care pot interveni în jurul cazurilor tratate conform noilor procedurilor abrogate, cu acordul milos al sfintei sale maiestăți și prin comun acord, ordinele au hotărât, ca pe parcursul noilor proceduri judecătorești toate sentințele, interogările de martori, scrisorile de mărturie, învoielile, protestele, revocările și alte lucruri create fie în forma veche, fie în cea nouă, să rămână în vigoare cu privință la forma lor și să fie acceptabile la tribunale; mai mult, și pornirea de procese litigioase în sensul noii proceduri judecătorești trebuie recunoscută ca fiind valabilă cu privire la prescripția termenelor de decădere. [trad. n.]. *Ibidem*.

³¹Acțiuni care vizează chemarea în judecată, de obicei pentru respectarea proprietății unde sunt contestate succesiunea și granițele acesteia, în Stephen Werbőczy, *The Customary law of the Renowned Kingdom of Hungary in Three Parts 1517*, eds & trans. János M. Bak, Péter Banyó and Martyn Rady (=DRMH 5), Budapest & Idyllwild, CA, 2005., II. 18 [4], p. 271.

³²Chemări în judecată finale, care îl notificau formal și în scris pe cel aflat în cauză că va începe cazul indiferent că este prezent sau nu. *Ibidem* II 18 [7].

³³Vezi Protocoalele de Judecată ale Tablei Continue din Cluj păstrate în Fondul Prefecturii Cluj.

vor certa³⁴. În acest punct al procesului, de obicei dezbaterea se amâna, permițând acuzatului să aducă în apărarea sa documentele necesare sau să cheme garanți³⁵. Până la reforma judiciară prin care s-au introdus tablele continue, procesele erau amânate până la următoarele octavale³⁶. Era deci, o amânare destul de lungă care se putea prelungi dacă în proces interveneau și alte persoane, cu propriile interese - *ingerentes* care, de asemenea aveau nevoie de timp ca să-și poată pregăti cazul. *Ingerentes* puteau interveni în orice etapă a procesului dacă își puteau dovedi interesul, chiar și după pronunțarea verdictului³⁷. Procedurile care urmau erau împărțite de obicei în două: Prima, așa numita *pars exceptiva* sau excepțiile, folosite de obicei de avocatul apărării care încerca să ofere argumente în favoarea abandonării cauzei. Excepțiile erau de obicei încadrate în două categorii: *dilatoriae* (dilatatorii) care urmăreau o amânare a cazului, de exemplu prin recuperarea faptelor sau prin repetarea unei anchete și excepții *peremptoriae* (peremptorii)³⁸ care în eventualitatea dovedirii lor aveau ca efect prăbușirea cazului și casarea lui (de exemplu cererea adresată oponentului să-și demonstreze originea nobilă sau că citațiile și ancheta au luat în considerare un nebun sau iresponsabil. Multe dintre acestea erau după spusele lui Werböczy, *exceptiones frivolae*, care includeau multe excepții nefondate³⁹. Orice greșală de procedură, putea fi speculată de un avocat bun lucru care genera o sentință provizorie *decisiones interlocutoriae*⁴⁰ sau *interlocutoria deliberata*⁴¹.

³⁴Alajos Degré, *A Négyeskönyv perjogi anyaga*, Budapesta, 1935, p. 136.

³⁵Martyn Rady, *Customary law in Hungary: Courts, Texts and the Tripartitum*, manuscris nepublicat, p. 132.

³⁶*Ibidem*.

³⁷Problema acestor *ingerentes* este tratată în *Tripartitum*, *op. cit.*, I 31 și II 84-85, p. 95, pp. 369-373.

³⁸Rady, *Customary Law*, *op. cit.*, 132.

³⁹*Tripartitum*, *op. cit.*, II. 83 [6], p. 369.

⁴⁰*Ibidem*, II 83 [1] p. 367.

⁴¹Ilustrăm un pasaj dintr-un proces, extras din Protocoalele de Judecată ale Comitatului Cluj, în care datorită multiplelor erori de procedură, judecătorii au emis o sentință interlocutorie.[...] *După ce a dezvăluit conținutul scrisorilor transmise și au fost luate în calcul opiniile, au fost respectate pe de-o parte provocatio, pe de altă parte procesul în sine, deși chiar pe parcursul celor de față au fost*

Odată ce cazul a trecut de faza excepțiilor, a intrat în etapa numită *pars allegativa* sau *litis contestatio*. În această etapă erau depuse instrumentele de probă. În cazurile care aveau în dezbatere proprietatea acestea de obicei implicau faptele care priveau o parte sau ambele părți⁴². Era verificată autenticitatea documentelor, care puteau avea și câteva secole⁴³.

Cu consimțământul părților, procedurile judiciare puteau fi temporar întrerupte și o anchetă comună – *inquisitio communis* să fie desfășurată, sub supravegherea unui jude, în localitatea unde s-a întâmplat presupusa faptă. Pentru a se păstra aparența de imparțialitate, ancheta era desfășurată sub supravegherea ambelor părți implicate. Ancheta privea declarațiile unor martori aflați sub jurământ, de obicei consemnându-le declarațiile în detaliu alături de nume și proveniență socială sau statut⁴⁴. Ca o alternativă, curtea putea să dispună revizuirea mărturiei unui martor ocular – *oculata revisio*⁴⁵. Odată ce rezultatul anchetei era prezentat curții, era posibil ca partea nemulțumită să conteste rezultatele acesteia, pe baza calității martorilor și a valorii declarației acestora, putându-se lua decizia reinterogării martorului⁴⁶.

Odată consemnate anchetele în registrele curții, cazul mergea în următoarea etapă, cea finală, a jurămintelor. În ideea în care jurămintele s-au desfășurat conform planului, câștigătorul cauzei putea cere curții emiterea unei decizii în scris⁴⁷.

Existau de asemenea posibilități de a ataca sentința. Prima dintre acestea era rejudecarea cauzei sau apelul. Rejudecarea cauzei se putea cere în cazul multiplelor erori de procedură sesizate la desfășurarea procesului pe fond sau în

comise erori, emitem prezenta decizie interlocutorie– interlocutoria deliberata [trad. n.].SJANC, Fond Prefectura Județului Cluj, *Protocoale de Judecată II/B, Protocoalele Tablei Continue*, 1770, 170/II/8, p. 33.

⁴²Rady, *Customary Law, op. cit.*, p. 132.

⁴³SJANC, *Protocoalele Tablei Continue*, 1770, 170/II/8, pp. 82-159.

⁴⁴Rady, *Customary Law, op. cit.*, p. 133.

⁴⁵*Tripartitum, op. cit.*, II 41 [4], p. 299.

⁴⁶*Ibidem*, p. II 31, p. 287.

⁴⁷Rady, *Customary Law, op. cit.*, p. 134.

legătură cu citațiile. Acuzații nu le primeau adesea sau le primeau cu întârziere ceea ce cauza pierderea procesului și amendarea pentru sfidarea curții. În aceste circumstanțe, acuzatului i se permitea să protesteze împotriva sentinței emise de instanță, iar dacă cererea era admisă de către curte, cazul urma să fie rejudecat cu el de față⁴⁸.

Apelul oferea posibilitatea revizuirii sentinței prin remiterea instanței superioare pentru o judecată mai matură⁴⁹. În cazul comitatelor, forul la care se putea face apelul era Tabla Regală. Cauzele primite pentru judecata în apel se discutau strict pe baza actelor de la dosar, neîngăduindu-se adăugarea altora⁵⁰. Odată preluată scrisoarea de apel nu se mai îngăduia rejudecarea cauzei, decizia fiind finală⁵¹.

Pentru a rezolva problema conflictului de legi existent la sfârșitul domniei lui Iosif al II-lea, Dieta a emis succesiv mai multe articole de lege prin care dorea să clarifice situația proceselor aflate pe rolul instanțelor. Conform articolului patruzeci, cauzele pentru care s-au depus doar cereri de chemare în judecată, neurmte de alte documente, sau care au ajuns cel mult în stadiul excepțiilor simple, erau anulate de drept. Documentele depuse la dosar, urmau să fie returnate părților aflate în litigiu, reclamantul având posibilitatea de a-și redemara procesul anulat în acest fel, în fața forului competent. Circumstanțele prezentate mai sus întrerupeau și termenele de decădere, pentru cauzele pornite în fața forurilor de primă instanță, aflate în stadiul excepțiilor peremptorii, sau care au ajuns în fața instanțelor superioare. Și în această situație cauzele erau casate și returnate părților aflate în litigiu, dacă nu au fost executate⁵².

⁴⁸Aprobate Constitutiones, *op. cit.*, IV 1 [21], p. 190.

⁴⁹*Ibidem* [20].

⁵⁰*Ibidem*, [22].

⁵¹*Ibidem*, [20].

⁵²CJH, *op. cit.*, Articolul patruzeci și unu al Dietei din 1790-1791, p. 532.

Articolul următor dezbată problema acelor procese care au ajuns în fața primei instanțe, până la stadiul la care se leagă procesul (*litis contestatio*) ori care s-au întrerupt la stadiul excepțiilor peremptorii. Remediul stabilit de lege în această chestiune era continuarea proceselor în fața instanțelor competente, de la stadiul la care au fost întrerupte. Pentru litigiile îndosariate în stadiu avansat sau în cel al excepțiilor peremptorii, soluția oferită era examinarea dosarului în fața judecătoriei competente, iar după pronunțarea sentinței nu se excludea posibilitatea rejudecării, în concordanță cu legile recepte ale țării⁵³.

Pe lângă dorința de a reveni la starea de normalitate juridică pre-reformistă, scopul acestor reglementări era de a oferi soluții practice care să rezolve într-un mod rezonabil și cât mai puțin costisitor cauzele aflate pe rolul instanțelor de judecată din Transilvania. Ipoteza casării tuturor cauzelor judecate după procedura instituită de Iosif al II-lea, nu numai că ar fi bulversat întru-totul sistemul judiciar dar ar fi gătit activitatea instanțelor, și așa supraaglomerate. Soluția logică într-o atare situație era identificarea unei situații de compromis care să ușureze tranziția procedurală.

Articolul patruzeci și doi discută situația cauzelor soluționate la instanțele inferioare, dacă acestea au primit decizii meritoase sau pentru care s-au emis sentințe privitoare la excepțiile peremptorii. În situația în care soluțiile nu le-au fost înmânate litiganților, acestea le erau eliberate de instanțele competente. Dacă însă sentința le-a fost comunicată dar din varii motive nu au depus apel, se putea cere rejudecarea conform legilor țării. În acest sens partea care a pierdut procesul avea libertatea de a anunța, în timpul primei perioade de judecată, fie redeschiderea cazului, fie apelul⁵⁴.

Articolul patruzeci și trei ia în discuție posibilitățile pe care părțile le dețin cu privire la apel. Astfel, pentru cauzele soluționate în primă instanță și apoi

⁵³*Ibidem.*

⁵⁴*Ibidem.*

trimise în apel la Tabla Regală, care însă nu le-a examinat, și dacă potrivit legilor țării acestea ar trebui judecate în primă instanță la forurile inferioare, neavând posibilitatea de a înainta apel sau niciun alt remediu juridic, atunci Tabla Regală trebuia să se abțină de la rezolvarea lor și să le trimită judecătoriei competente pentru a fi executate. În schimb pentru cauzele apelabile, dar care au oportunitatea de a fi rejudecate prin redeschidere la forul inferior, apelantul poate retrage cauza de la Tabla Regală și să o înainteze instanței inferioare competente⁵⁵.

Consecutiv, articolul patruzeci și patru dezbate de asemenea chestiuni legate de remediu juridic al apelului. Conform legii, cauzele examinate de Tabla Regală în urma apelului, care au primit o rezoluție identică din partea acesteia, cu a instanței de fond, erau trimise spre executarea deciziei. Pentru cauzele care potrivit legii trebuiau judecate în primă instanță la Tabla Regală, partea nemulțumită avea posibilitatea de a cere redeschiderea cazului sau de a înainta apel în prima etapă a judecării⁵⁶.

Articolul patruzeci și cinci oferă soluții acelor cauze care au fost examinate de către Tabla Regală în urma apelului făcut, dar care nu au fost înaintate Guvernului Regal. Astfel, cauzele judecate la Tabla Regală în urma unei cereri de apel, dar care nu au fost apelate la Guvernul Regal, fie pentru că decizia nu a fost comunicată părților, fie pentru că nu a existat suficient timp pentru a-l depune, și dacă nu au drept la apel, ele trebuie retrimise forului inferior pentru a fi executate. Pentru cauzele care trebuiau judecate în primă instanță de Tabla Regală, cu drept de redeschidere, partea nemulțumită avea dreptul, fie de a renunța la apel în prima perioadă de judecată și de a cere redeschiderea cazului, fie de a menține și continua apelul⁵⁷.

⁵⁵*Ibidem.*

⁵⁶*Ibidem*, p. 534.

⁵⁷*Ibidem.*

Sentințele care au trecut prin toate gradele de jurisdicție și au fost trimise spre executare își păstrau valabilitatea juridică, se decide prin articolul patruzeci și șase. Ca ultimă cale de atac, partea nemulțumită de decizie putea cere rejudecarea cazului, în termenul legal, apelând la îndurare. În cauzele ale căror sentințe nu s-au executat, există posibilitatea recursului la împărat, conform articolului doi al legii din 1754⁵⁸.

Articolul patruzeci și șapte continuă seria reglementărilor aduse procedurii de judecată. Astfel, cauzele suspendate de noile proceduri, ale judecătoriilor octavale⁵⁹, trimise către judecare altor instanțe dar care nu au fost finalizate, trebuie remise părților litigante de la arhivele tablei, pentru ca aceștia să poată redeschide procesul⁶⁰.

Consecutiv, cauzele soluționate definitiv în primă instanță pe baza procedurii vechi înaintate cu apel Tablei Regale dar pentru care nu s-a prezentat scrisoarea de transfer⁶¹, acordă apelantului dreptul de a prezenta acea scrisoare în cadrul primei perioade de judecată. Dacă în termenele limită prescrise de lege, partea adversă nu dorea să întâmpine apelul, atunci acesta era preluat de Tablă și examinat.

Articolul patruzeci și nouă reinstituie dreptul Dietei de a judeca cauzele de graniță, care conform legilor străvechi cădeau în jurisdicția sa⁶². Acestea,

⁵⁸*Ibidem*.

⁵⁹Judecățile octavale erau sesiunile de judecată fixe care începeau la fix opt zile după marile sărbători religioase, diferite de la o națiune la alta. Durata lor se prelungea în cele mai multe cazuri până la finalizarea ordinii de zi. Constituțiile Aprobate, *op. cit.*, IV I [21], p. 34, 185.

⁶⁰*CJH, op. cit.*, Articolul 47 al Dietei din 1790-1791, p. 536.

⁶¹Scrisoarea de transfer sau *transmissionales* era o instituție juridică teoretizată de Werböczy în Tripartit. Potrivit acestuia, apelantul trebuia să-și ridice sentința și scrisoarea de transfer de la Scaunul de Judecată al Comitatului, la prima sesiune după decizia finală, dacă este posibil, și să o prezinte la termenul stabilit de Tabla Regală. Tripartitum, *op. cit.*, III 35 [2], p. 423.

⁶²Articolul unsprezece al Dietei din 1790-1791, care acordă Dietei jurisdicția asupra judecării cauzelor de graniță [...] *Dieta tratează [...] determinarea cuantumului taxelor, metoda împărțirii și colectării taxelor, alegerile și desemnările pentru anumite funcții diplomatice efectuabile de către ordine, acordarea cetățeniilor, chestiunea granițelor țării și bunurilor fiscale, rezolvarea în acest*

continuă articolul, au fost parțial tratate de alte judecătoriai, din simplul fapt că nu s-au mai ținut Diete de mult timp și parțial pentru că s-a introdus noua ordine juridică în Principat. În materia cauzelor decise la judecătoriile neprescrise de lege, prin prezentul articol s-a luat hotărârea păstrării lor. În schimb, cauzele suspendate judecate la aceleași instanțe *nelegale* să fie deferite de la stadiul la care au rămas, pentru a fi continuate, forurilor competente⁶³.

Articolul cincizeci explică modul în care se desfășura succesiunea cauzelor la instanțele de judecată din Transilvania. Hotărârea venea probabil ca urmare a nerespectării ordinii de judecare a proceselor pe fond și de neregulile constatate în transmiterea lor pentru rejudecare sau apel, instanțelor superioare. Paragraful abrogă explicația incorectă adusă articolului patruzeci și cinci al Titlului unu din Partea a patra a Constituțiilor Aprobate⁶⁴ privitoare la clasificarea și ordonarea specială a cauzelor, care a dus la numeroase abuzuri. Astfel s-a decis, ca după ce scrisorile de înștiințare privitoare la demararea cauzelor au fost prezentate forului competenet și consemnate în protocol, cauzele trebuiau proclamate de îndată, pentru ca justițiabilii să-și poată pregăti temeinic cazul. Următorul pas era susținerea alegațiilor și disputelor de părțile implicate în proces, inclusiv a excepțiilor dilatorii. În eventualitatea pronunțării unei anumite sentințe, cazul era ordonat în succesiunea cauzelor, în funcție de ordinea sentinței, aspect care trebuia respectat de toate tribunalele. Scrisorile de transfer trebuiau aranjate în succesiunea lor atunci când erau transmise forurilor superioare și tot în această ordine se examinau ulterior.

sens a incidentelor de graniță rezolvarea în acest sens a incidentelor de graniță [...]. CJH, op. cit., p. 506.

⁶³*Ibidem*, p. 536.

⁶⁴Constituțiile Aprobate, *op. cit.*, IV 1 [45], pp. 195-196. Articolul stabilea că toate cazurile erau judecate în mod egal, fără favorizarea nobilimii sau a altor ordine, pentru a face dreptate atât *domnului cât și săracului*, acordând principelui un drept de supervizare în această privință.

Articolul cincizeci și unu, instituie responsabilitatea funcționarului public care comite fraudă sau este neglijent în serviciu, în timp ce articolul cincizeci și doi despre situația orfanilor și a tutorilor acestora⁶⁵.

Articolul cincizeci și trei reafirmă egalitatea în drepturi, libertăți și practică a celor patru religii recepte din Transilvania, prin confirmarea articolele șase și șapte ale Dietei din 1744, care au abrogat articolele injurioase la adresa religiei romano-catolice⁶⁶.

Următoarele două au luat în discuție starea fundațiilor religioase, pe care maiestatea sa se obliga să le respecte, respectiv consolidarea drepturilor juridice ale religiilor recepte asupra proprietăților aflate în posesia lor la acel moment⁶⁷.

Articolul cincizeci și șase stabilește că toate cărțile și publicațiile cu caracter religios ale oricărei religii recepte, se pot tipări liber, fără a face obiectul comitetului de revizuire al cărților. Cenzura acestora era încredințată episcopilor și consistoriilor bisericești ale fiecărei religii în parte, cu mențiunea că erau strict interzise atacurile asupra celorlalte religii recepte. Articolul vine ca reacție la politica de cenzură religioasă dusă de împărăteasa Maria Tereza pe parcursul domniei sale. Promovarea de către suverană a catolicismului, considerat a fi liantul unității statale, s-a dus concomitent cu măsurile de îngrădire a răspândirii protestantismului în Transilvania. Reformele inițiate de Maria Tereza au dus la modificarea relațiilor dintre stat și biserică, prin preluarea acelor atribuții care țineau de învățământ⁶⁸, iar un aspect important în acest sens îl deținea și cenzura cărților religioase, considerate a fi un real pericol în calea generalizării confesiunii catolice. Articolul dietal reafirmă egalitatea religioasă a celor patru religii recepte, într-un

⁶⁵Articolul LI și LII al Dietei din 1790-1791., în CJH, *op. cit.*, pp. 536-542.

⁶⁶*Ibidem*, p. 542.

⁶⁷*Ibidem*, p. 544.

⁶⁸Greta Monica Miron, *Biserica greco-catolică din Transilvania în anii reformismului*, în *În Spiritul Europei Moderne Administrația și confesiunile din Transilvania în perioada reformismului terezian și iozefin (1740-1790)*, p. 77.

spirit de toleranță iozefin, înlăturând în același timp și aspectele care viciau confesiunile protestante.

Articolele 57-60 normează aspecte referitoare la jurisdicția bisericească, pornind de la situația copiilor născuți din părinți de diferite religii; dreptul preoților de a se deplasa liberi în orice locație sau orice biserică pentru a oferi maslul bolnavilor și înmormântarea morților; probleme privind dispensele matrimoniale respectiv libertatea de practică a religiei ortodoxe⁶⁹.

Articolul șaiszeci și unu ridică orașele Gherla și Dumbrăveni la statutul de orașe libere regale, în timp ce articolele șaiszeci și doi și șaiszeci și trei acordă cetățenie următoarelor persoane: Rall Christiani Nepomuk, Thurenfeld Venczel, Iosif Leithner, Francisc Kiebling, Nicolae Winkler, Vitt Vilmos, Ioan Galarati, Fulop, Adam și Andrei Kern, Andrei Etienne și Martin Bosnyak⁷⁰.

Dieta desfășurată la Cluj, de la 21 decembrie 1790 până la 9 august 1791⁷¹ concretizează travaliul legislativ caracteristic secolului al XVIII-lea prin așezarea definitivă a tiparelor guvernării. Conflictul constituțional centru-provincie purtat pe durata a exact 100 de ani și-a găsit expresia finală în mișcarea de restituire a *structurilor instituțional-politice anterioare epocii reformelor*⁷². Desfășurată în spiritul unui *restitutio in integrum*, prevederile acesteia încearcă să reechilibreze raportul de forțe cu puterea centrală, atât de prejudiciat în timpul domniei lui Iosif al II-lea. Monarhului îi sunt amintite limitele prerogativelor sale constituționale, punându-i-se în vedere că împarte atât autoritatea legislativă cât și cea executivă cu stările provinciale, dreptul de a governa prin intermediul patentelor fiindu-i strict

⁶⁹Articolele cuprinse între LVI și LX al Dietei din 1790-1791., în CJH, *op. cit.*, p. 546.

⁷⁰*Ibidem*, pp. 548-550.

⁷¹Cf. David Prodan, *Problema Iobăgiei*, *op. cit.*, nota 1, p. 221, Protocolul dezbaterilor dietale poartă numele de: *Az erdélyi három nemzetekből álló Rendeknek 1790-dik Esztendőben Karátson Havának 12-dik napjára Szabad Királyi városba Kolosvárra hirdettetett, és több következő napokon tartatott közönséges Gyűléseikben lett végezőseknek és foglalatosságoknak jegyzőkönyve*, Cluj, 1791, 689 +139.

⁷²CJH, *Dieta din 1791*, *op. cit.*, p. 508.

interzis. Emiterea acestui tip de acte normative fiindu-i rezervat doar în anumite circumstanțe, bine stabilite prin legile țării.

Pe de altă parte, necesitatea promovării unor reforme profunde, atât ale instituțiilor cât și ale societății în ansamblul ei, a determinat Stările să răspundă solicitărilor imperiale, prin articolul șaiszeci și patru. Conform acestui paragraf, Dieta ordona constituirea unor comisii sistematice, delegate din cadrul ordinelor și însărcinate cu găsirea unor soluții care să evite un nou blocaj constituțional pe viitor. Lucrările acestora urmau să se desfășoare pe parcursul unui an de zile iar concluziile discutate în cadrul Dietei următoare⁷³.

Punctele stabilite pentru a fi discutate cu ocazia acestei comisii, reprezentau tocmai cauza conflictului constituțional centru-provincie dus pe parcursul unui secol. Dintre acestea amintim: planul conscripției generale prin pregătirea unui sistem fiscal proporțional; propunerea privitoare la cantonarea, amplasarea și aprovizionarea oastei mercenare; principii generale de dezvoltare a comerțului; promovarea industriei; colectarea și revizuirea articolelor promulgate și acceptate de la Dieta din anul 1669 până în prezent; planificarea codului penal; îmbunătățirea procedurilor judecătorești în scopul alinierii la legi și a unor proceduri mai rapide și mai puțin costisitoare; reglementarea funcționării forurilor dominale; educația tineretului ș.a.m.d.

Deși neconcretizate în practică, stabilirea ordinii de zi, a scos la iveală acele probleme fundamentale ale Principatului, de rezolvarea cărora depindea relația Principe-Stări pe viitor. Atât unii cât și ceilalți erau conștienți de faptul că, unitatea Imperiului nu mai putea suporta un nou cutremur iozefin iar din acest motiv, găsirea unui nou *modus vivendi* care să permită coabitarea pașnică și legală între cele două entități juridice reprezenta un imperativ. Deși s-a desfășurat într-o atmosferă

⁷³*Ibidem*, p. 550.

tensionată, Dieta anilor 1790-1791, a adus acea stabilitate juridică, fracturată la jumătatea secolului al XVIII-lea, echilibrând raportul constituțional de forțe.

**The Legislative System of Transylvania Reflected in
the Law Articles of the 1790-1791 Diet
(Abstract)**

The study aims to analyze the changes instituted by the 1790-1791 Transylvanian Diet regarding the legal system of Transylvania, after 35 years of Habsburg absolutist rule. In order to achieve this goal, we intend to examine all the aspects that contributed decisively to shaping the constitutional realities of the Principality, focusing in particular on the institutional and legislative role of the Diet, as a representative authority for the nobility in its relationship with the Habsburg sovereigns.

Key words: Diet, Joseph the second, Werbőczy's Tripartitum, reforms, rescripts.

Cuvinte cheie: Dietă, Iosif al II-lea, Tripartitul lui Werbőczy, reforme, rescripte.

